

Серія «Світове господарство і міжнародні економічні відносини». — 2011. — Вип. 3 (10/2). — С. 3—7.

3. *Гонта О. І.* Державне регулювання процесів транснаціоналізації економіки регіонів України / О. І. Гонта [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.

4. *Гонта О. І.* Сутність та напрями формування політики транснаціоналізації економіки регіонів України / О. І. Гонта [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.

5. *Келару І. О.* Пріоритетні напрямки розвитку ТНК в національній економіці України / І. О. Келару [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.

6. *Нестеров І. Г.* Внесок агропромислових транснаціональних корпорацій у забезпеченні продовольчої безпеки України / І. Г. Нестеров [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.

7. *Пешко А. В.* Транснаціональні компанії та їх роль у міжнародній інвестиційній діяльності / А. В. Пешко, Г. В. Назаренко [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.

Стаття подана до редакції 20.10.2011

УДК 332.12

О. М. Черевко, аспір.,
Інститут географії НАН України

ПРИКОРДОННІ РЕГІОНИ У СИСТЕМІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНА

АННОТАЦІЯ. У статті проаналізовано світовий досвід прикордонних регіонів у системі регіонального розвитку. Визначено участь прикордонних регіонів сусідніх держав та інтеграційних утворень у регіональному розвитку Західної Європи, Північної Америки, Латинської Америки, Азії, Африки та України.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: прикордонний регіон, прикордонне співробітництво, регіональне зростання та розвиток.

АННОТАЦИЯ. В статье проанализирован мировой опыт приграничных регионов в системе регионального развития. Определено участие приграничных регионов сопредельных государств и интеграционных образований в региональном развитии Западной Европы, Северной и Латинской Америк, Азии, Африки и Украины.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: приграничный регион, приграничное сотрудничество, региональный рост и развитие.

ANNOTATION. The article analyzed the global experience of border regions in regional development. Defined the role of border regions of neighboring states and integration structures in regional development in Western Europe, North and Latin America, Asia and Ukraine.

KEY WORDS: border region, cross-border cooperation, regional growth and development.

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується двома закономірними та об'єктивними процесами, сутнісні характеристики яких зводяться до явищ регіоналізації та глобалізації світового економічного та соціального простору. Своєрідним індикатором процесів регіоналізації та глобалізації виступають кордони, як специфічні територіально-просторові утворення, які з одного боку диференціюють політичний та культурний ландшафт окремих держав, а з іншого виступають зонами контактних взаємодій між політико-адміністративними утвореннями у глобальному просторі. Відповідними зонами контактної взаємодії між державами та інтеграційними утвореннями виступають *прикордонні регіони*, які здебільшого володіли ризиками глибокої периферії, у сучасній редакції розуміються, як локомотиви економічного зростання на основі утворення різноманітних форм співробітництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує широкий інтерес до проблем прикордонних регіонів. Відповідна тематика знайшла широке відображення у роботах багатьох вітчизняних вчених: М. Долішного, З. Петренко, О. Стельмаха, А. Балян, Н. Перстневої, Р. Дацьківа, М. Лендшел, Н. Луцишин, П. Луцишина, Ю. Макогона, С. Максименко, М. Максимюка, П. Беленького, С. Писаренко, Н. Мікули, С. Федонюка, В. Пили, Д. Стеченка, І. Студеннікова, О. Гонти, А. Лавренчука, В. Будкіна, О. Кірюхіна, Г. Підгрушного та ін., проте їхні наукові розробки пов'язані здебільшого з вивченням співробітництва прикордонних регіонів у межах функціонування ЄС та використання відповідного досвіду для України, а досвід інших країн та регіонів залишився поза увагою вчених. Таким чином основними **цілями та завданнями статті виступає**: дослідження світового досвіду у галузі співробітництва прикордонних регіонів та їх роль у інтеграційних процесах; розкриття інституційних утворень для здійснення прикордонного співробітництва; виявлення основних механізмів та конкретних напрямків здійснення взаємодії прикордонних регіонів держав, які мають спільний кордон; стан прикордонного співробітництва в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Західній Європі активізація розвитку прикордонних регіонів пов'язана з утво-

ренням ЄС та використання переваг полярності та регіональних диспропорцій, які склалися за попередньої парадигми існування об'єднаної Європи у вигляді національних держав, виступає *прикордонне співробітництво* між регіонами, які безпосередньо прилягають до державного кордону, що інституційно оформленні у вигляді *еврорегіонів*. Єврорегіональне будівництво на основі прикордонного співробітництва у середині ЄС має на меті нівелювання психологічних бар'єрів відокремленості, подолання упереджень національної ідентичності, а також, як вважають представники Асоціації європейських прикордонних регіонів, приносить *європейську додану вартість (ЄДВ)*: соціально-економічну, політичну, інституційну та соціокультурну. На сьогоднішній день у межах об'єднаної Європи та сусідніх з нею країнах, нараховується 185 функціонуючих та перспективних єврорегіонів [4], створено відповідні фінансові механізми, інститути та структурні фонди: Європейський фонд регіонального розвитку, Фонд згуртування, Європейський соціальний фонд з яких отримують фінансування окремі регіональні програми та проекти (PHARE, TACIS, CARDS, MEDA та ін.). Для здійснення прикордонних ініціатив у межах Європейського союзу та політики згуртування функціонує програма INTERREG III A, метою якої виступає розвиток спільних прикордонних регіонів двох або трьох держав (рівень NUTS III), формування у цих регіонах точок соціально-економічного зростання на основі спільних стратегій розвитку. До головних сфер підтримки програми належать: розвиток міст і сіл; розвиток підприємств; розвиток малого та середнього бізнесу; розвиток людських ресурсів (здібностей, культури, охорони здоров'я, освіти, комунікацій, соціальної сфери); захист навколишнього середовища, використання та економія енергії; розвиток транспортних, комунікаційних та інформаційних мереж; ремонт водних та електричних мереж; юридична та адміністративна співпраця; розвиток людських ресурсів та інституцій в інтересах стимулювання транскордонної співпраці. З метою координації зусиль учасників прикордонної співпраці, обміні досвідом, координацію спільних проектів створено Асоціацію Європейських прикордонних Регіонів (1971) [2].

У межах Північної Америки моделі співробітництва прикордонних регіонів пов'язані з менш обмеженою інтегративною логікою ніж у ЄС, а першочергово пов'язані з економічними намірами створення проникності кордонів для товарів та послуг, які полягають у отриманні взаємовигод від скасування митних зборів та податків, а також кількісних обмежень у взаємній торгівлі,

які втілилися у створенні Північноамериканської зони вільної торгівлі між США, Канадою та Мексикою (НАФТА, 1994).

Американо-канадські прикордонні регіони здійснюють співробітництво, які являють собою групи провінцій або штатів, які простягаються вздовж 49 паралелі на основі економічних та організаційних зв'язків у межах 4 транскордонних регіонів (Західний або Каскадія; Степовий або Великі Рівнини; Великі Озера — Хартленд; Схід). Всі транскордонні регіони взаємодіють у трьох напрямках: економічному (створення прикордонних кластерів; акумуляція капіталів через прикордонну максимізацію вигод), організаційно-інституціональному та соціокультурному, де глибина та пріоритетність даних зв'язків у всіх регіонах різна [3].

Не дивлячись на серйозні тертя вздовж американо-мексиканського кордону, транскордонне співробітництво динамічно розвивається та відіграє важливу роль у прикордонних регіонах обох країн. Одним із ресурсів такого розвитку прикордонних регіонів виступають зони вільного економічного розвитку — *макіладорас*, які представляють собою експортно-виробничі зони з пільговим режимом ведення підприємницької діяльності за рахунок використання дешевої робочої сили, енергії та низьких транспортних витрат у мексиканських прикордонних штатах. До цих зон належать промислові підприємства (легка промисловість, автомобілебудування, електропобутова та електронна техніка), які зайняті виробництвом товарів та послуг для експорту на базі переробки зарубіжних матеріалів, що поступають у режимі зворотнього імпорту. Основна маса цих підприємств обмежувалася 20 кілометровою смугою вздовж мексиканського кордону, що стимулювало розвиток міст-близнюків (Сан-Дієго — Тіхуана, Ель-Пасо — Сьюдад Хуарес, Ларедо — Нуево-Ларедо) й дало змогу зробити серйозні кроки у розвитку прикордонної соціальної та економічної інфраструктури, створення центрів адаптації мігрантів, нових робочих місць, співробітництво в області освіти (створення центрів навчання, обмін студентами, програми спільного навчання, взаємне визнання дипломів) тощо [1].

Активізація прикордонних регіонів у інтеграційних процесах регіонального розвитку у Латинській Америці здійснюється головним чином у межах головних латиноамериканських інтегративних утвореннях. У Центральній Америці розвиток прикордонних регіонів побудований на дво- та трьохсторонніх домовленостях між країнами та їх прикордонними регіонами. Зокрема, у Трьохсторонньому плані, якій укладений між Сальвадором, Гватемалою та Гондурасом. Даний проект покликаний

сприяти розвитку конкретних дій у прикордонних регіонах, зростанню прикордонних зв'язків між прикордонними адміністративними одиницями трьох країн, сприяти зростанню співучасті громадян у прикордонних регіонах, громадянських організацій фермерів, вчителів, різноманітних об'єднань та об'єктів розвитку; створенню життєздатних сільськогосподарських моделей; спільне управління прикордонними водними та лісовими ресурсами. Економічною складовою прикордонного співробітництва наповнені проекти між прикордонними регіонами Панами та Коста-Ріки, які покликані максимізувати прикордонну кооперацію для локального розвитку та організації неперервного потоку туристів у прикордонних територіях обох країн; побудову швидкісної магістралі між прикордонними регіонами обох країн для посилення регіональної торгівлі та інтеграції, об'єднання економічних регіонів та наблизити обидві країни до Карибського регіону; оптимізувати мобільність просування трудової сили через кодон у зв'язку з прибиранням врожаю сільськогосподарських культур [4; 8; 9].

Андійське співтовариство утвердило єдину політику співтовариства у галузі прикордонної інтеграції та розвитку, яка передбачає функціонування двох інструментів для оперативного здійснення розвитку прикордонних регіонів — це *прикордонні інтегративні зони та двонаціональні прикордонні обслуговуючі центри*. Прикордонні інтегративні зони являють собою прикордонні територіальні сфери, які прилягають до держав учасниць Андійського Співтовариства, їх плани, програми та проекти здійснюються для підтримки їх розвитку через об'єднання спільних та координаційних дій до яких належать: співробітництво соціальних акторів, підприємців, робітників, приватних організацій та цивільних асоціацій; стимулювання, локальних, національних, двонаціональних та іноземних приватних інвестицій; просування зустрічей та обміну ініціативами між локальними адміністраціями, організаціями регіонального розвитку та представників державної влади держав учасниць. Двонаціональні прикордонні обслуговуючі центри об'єднують встановлені локально в одній частині території однієї або двох суміжних країн Андійського Союзу, поблизу перетину кордону з комплексним контролем потоку осіб, багажу, товарів та транспортних засобів у поєднанні з додатковою допомогою та митними послугами. Цей інструмент покликаний оптимізувати інтеграційні процеси всередині Андійського Союзу за рахунок наявності у відповідних центрах загального розвитку та оперативних стандартів [8; 9].

Ще одним інтегративним майданчиком у межах якого здійснюються процеси прикордонного співробітництва у межах Південної Америки виступає інтегративне об'єднання МЕРКОСУР, яке здійснює комплексний вплив на прикордонні області, у яких держави вбачають свою міць через інтеграцію. Відповідні інтегративні ініціативи у прикордонних регіонах МЕРКОСУР здійснюються у межах трьохнаціональної взаємодії між Бразилією, Аргентиною та Парагваєм, а також двонаціональною програмою між Бразилією та Парагваєм.

Трехнаціональна взаємодія на кордонах Бразилії, Аргентини та Парагваю переслідує наступні напрямки співробітництва: створення доданої вартості на основі прикордонного співробітництва за рахунок просування технологічних продуктів та створення коридорів для бізнесу, послуг та інновацій; створення прикордонних кластерів (текстильний, засоби програмування, громадянське проектування, агробізнес, туризм); освіта та охорона здоров'я; спільне управління водними ресурсами (управління, розвиток, відновлення річки Парана та експлуатація греблі Ітайпу).

Двонаціональна взаємодія на кордоні між Бразилією та Уругваєм переслідує просування активізації прикордонної взаємодії через виконання ряду проектів у галузі вдосконалення інфраструктури, будівництва транспортних магістралей та залізних доріг, мостів, які відсутні у належній кількості; розвиток прикордонних областей як зон вільної торгівлі та створення «прикордонного громадянства», яке має на меті вільне пересування людей, трудової сили, товарів, послуг та капіталів, спільних робіт для міської інфраструктури, більш м'який прикордонний та податковий контроль, спільне митне управління у пунктах перетину, звільнення від податків для товарів особистого вживання, спрощення торгівлі, виключення подвійного податку для жителів міст, культурна інтеграція та ін.

Найбільш вдалою та перспективною формою прикордонною інтеграції та кооперації у межах МЕРКОСУР виступають міста близнюки, які розташовані по обидві сторони кордону. Вони виступають у якості комерційних воріт, аутентичних лабораторій для інтеграції, які об'єднують крупні відокремлені міста та області з незначною господарською активністю, сприяючи розвитку локальної економіки, через просування кооперації та створення вільних економічних зон. Спектр інтегративних взаємодій між відповідними прикордонними містами надзвичайно широкий: стимулювання економічної акти-

вності через створення спрощеного режиму отримання ліцензій для експорту (імпорту) товарів та послуг, відкриття казино та стимулювання малого та середнього бізнесу, мобільності трудової сили, проекти з прикордонного управління, освіти, соціального захисту, енергетичній інфраструктурі, культурі, будівництві, сільськогосподарських дослідженнях, сталого туризму, згуртованості економіки, інноваційних центрів, бізнесових клубів та ін. [5].

В межах Азійсько-тихоокеанського регіону отримали розвиток такі прикордонні інтеграційні утворення, як *трикутники зростання*. Ця модель втягує зв'язками розміщені поряд прикордонні регіони розділених кордоном країн з несхожими факторами виробництва (земля, праця, капітал, робоча сила, технології, адміністративно-управлінські вміння) та різними джерелами порівняльних переваг для формування субрегіонального економічного зростання. Вигода від функціонування трикутників зростання забезпечується за допомогою *економії масштабу* («ефект масштабу»), яка досягається у наступних сферах: 1) економія за рахунок агломераційного ефекту, яка часто вимагає різноманітних поєднань фондових факторів в різних місцезнаходженнях (промисловість в одних частинах субрегіону може мати переваги в технології та знаннях доступних в іншій, наприклад через об'єднання ризиків — просувати розвиток); 2) економія масштабу в розподілі, маркетингових, фінансових та бізнесових послуг; 3) економія від масштабу в громадянській інфраструктурі, такій як комунальні системи, транспортні комунікації, телекомунікації, постачання енергії та води [7, с. 1—5].

Інтеграційні процеси у межах Африканського континенту зумовили активізацію взаємодій прикордонних регіонів у межах субрегіональних інтегративних утворень (особливо у межах Західної та Південної Африки), які виходять з думки що, локальні прикордонні державні та приватні актори, виступають у якості носіїв конкретних пропозицій у межах прикордонних зон, як динамічних місць та національних периферій, що виступають центрами регіонального будівництва. Серед перспективних напрямків прикордонного співробітництва у межах Західної Африки, виокремлюються наступні: територіальне планування; економічний розвиток прикордонних регіонів на основі використання «ефекту кордону»; туризм; розвиток транспорту та інфраструктури [6]. Найбільш вдалою формою активізації розвитку прикордонних регіонів виступають проекти *коридорів розвитку*, які являють собою транспортні або торгові коридори з недостатнім

використанням економічного потенціалу суміжних держав, через засоби планування та просування взаємопов'язаних інфраструктурних та великомасштабних економічних секторних інвестицій в різних географічних областях, що активізує торгівлю та інвестиції, забезпечуючи економічне зростання, оптимізує використання інфраструктури, стимулює процеси отримання доданої вартості та покращує конкурентоздатність африканської економіки у прикордонних регіонах [10].

Процеси активізації розвитку прикордонних регіонів в Україні пов'язані зі створенням єврорегіонів за європейським зразком (4 на кордонах з ЄС та 4 з країнами СНД). Єврорегіони за участю країн ЄС визначаються більшою інституційною ємністю та змістовим наповненням, яке проявляється у реальному фінансуванні з європейських інституційних фондів за допомогою спеціальних інструментів та програм розвитку (Східне партнерство, ЄСІП, EUBAM, INTERREG III В CADSES, TACIS) [2]. Єврорегіони на кордонах з країнами СНД, визначаються незначним соціально-економічним змістовим наповненням і характеризуються у значній мірі зустрічами учасників, юридичному оформленні, створення планів спільних дій, проведення конференцій, ярмарок, форумів, виставок та ін. Необхідно відмітити, що просування прикордонного співробітництва на основі єврорегіонів має цілий ряд недоліків, а темпи активізації місцевих ресурсів та соціально-економічного розвитку прикордонних територіальних громад знаходяться на незначному рівні.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, прикордонні регіони на сучасному етапі суспільного розвитку відіграють важливу роль у інтеграційних процесах, слугують локомотивами соціально-економічного зростання за рахунок використання полярності та асиметрії розвитку різних територій, розділених кордоном на основі створення доданої вартості, використанні конкурентних переваг («ефекту масштабу», «ефект кордону»), у створенні та функціонуванні різноманітних інституційних форм — єврорегіонів, трикутників зростання, експортно-виробничих зон (макіладорас), міст-близнюків, коридорів розвитку та ін. Проаналізований досвід функціонування прикордонних регіонів у системі регіонального розвитку України засвідчив недостатнє використання наявного потенціалу для активізації процесів регіонального соціально-економічного розвитку на основі співробітництва прикордонних регіонів з сусідніми державами ЄС та СНД, тому перспективи подальших розвідок у даному напрямку будуть пов'язані з вивченням світо-

вого досвіду функціонування прикордонних регіонів та використання його в Україні.

Література

1. Кубышкин А. Американско-мексиканская граница: ресурсы сотрудничества и проблемы безопасности // Российское экспертное обозрение. — № 4 (18). — 2006 г. — С. 36—39.
2. Посібник з транскордонного співробітництва у Європі / За ред. Чопака В. — Ужгород: Поліграфцентр «Ліра». — 2005 р., 70 с.
3. Brunet Jailly E. Cascadia in Comparative Perspectives: Canada — U.S. Relations and the Emergence of Cross-Border Regions // Canadian Political Science Review — Vol. 2 (2) June 2008. — P. 104—124. [Електронний ресурс] — Режим доступу:
<http://ojs.unbc.ca/index.php/cpsr/article/view/62/91>
4. Cross-border co-operation in Europe / Members of Association of European Border Regions [Електронний ресурс]. — Режим доступу:
http://www.aebr.eu/en/members/map_of_members.php
5. Cross-border cooperation in Latin America: Contribution to the regional integration process / Association of European Border Regions (AEBR) October 2010, 87 p.
6. Dahou K. Towards A Euro-African Dialogue On Cross-Border Cooperation / WABI: Secretariat of the Sahel and West Africa Club. — 2004, 53p. [Електронний ресурс] — Режим доступу:
<http://www.oecd.org/dataoecd/1/2/38486124.pdf>
7. Growth Triangles in South-East Asia / East Asia Analytical Unit. — Commonwealth of Australia. — 1995, 136 p.
8. Hernández A., Jiménez A., Picón J. C. Cross-border cooperation in Latin America and the European Union: Contributions to the regional integration process // Regional integration processes, 2006, P. 208-235 [Електронний ресурс] — Режим доступу:
<http://www.observe-ocd.org/temp/libreria-144.pdf>
9. Rhi-Sausi J. L., Coletti R. Cross-border regional integration and cooperation in Latin America: experiences and perspectives / Governance and institutional strengthening: IILA-CeSPI Fronteras Abiertas project, Cooperación transfronteriza e Integración en América Latina, 2009, P. 182-204. [Електронний ресурс] — Режим доступу:
<http://www.observe-ocd.org/temp/libreria-359.pdf>
10. Rosalind H. Thomas Development Corridors and Spatial Development Initiatives in Africa / January 2009 [Електронний ресурс] — Режим доступу:
http://www.fdi.net/documents/WorldBank/databases/africa_infrastructure/Thomas_SDI_paper_lowres.pdf

Стаття подана до редакції 24.10.2011